

A VÁMCHATÁR MEGSZÜNTETÉSE MAGYARORSZÁG ÉS ERDÉLY KÖZT 1784-BEN

A merkantilizmus kora hozta magával azt a törekvést, hogy az államok a tisztán pénzügyi érdekeket szolgáló belső vámokat megszüntessék, illetőleg ezeket a határra kitolva határvámokká alakítsák át. Régebben minden tartomány, minden város külön vámterületet alkotott, nem is tekintve azt a megszámlálhatatlan magánvámot, út-, híd- és átkelővámot, ami mind csak a kereskedelmet akadályozta. A határvámok már magasabb, gazdaságpolitikai szempontokat szolgálták, de a pénzügyi érdek itt sem szorult teljesen háttérbe. Ez a politika alakította ki az egységes nemzeti gazdasági területeket. A folyamat nagyobb egységek létrehozására nem fejeződhetett be máról holnapra. Sok egyéb hatást, helyi és rendi érdeket, elfogultságot és pénzügyi nehézséget kellett leküzdeni, míg megvolt az eredmény: egy állam, egy gazdasági terület.¹

A megkezdett munkát nem a merkantilizmus fejezte be, addig már egészen új rendszerek váltják föl, fiziokratizmus és szabadkereskedelem, de ez az áramlat föltartózhatalan és mindegyik nemzetgazdasági iskola programmjául veszi, ha más és más szempontból is.

Franciaországban már Colbertnek sikerült kialakítania a gazdasági egységet az ország egy részében,² de törekvéseit teljes sikerrel csak a forradalom kora koszorúzta. Poroszország véglegesen csak a 19. században vált egységgé. Ausztriában 1775-ben bontották le az egyes osztrák és cseh-morva tartományok közt a válaszfalakat.³ Magyarország és az

¹ Kulischer, Josef: Allgemeine Wirtschaftsgeschichte des Mittelalters und der Neuzeit, München u. Berlin 1929. II. B. 102. s. k. II. Sombart, Werner: Der moderne Kapitalismus. II. B. Das europäische Wirtschaftsleben im Zeitalter des Frühkapitalismus. München und Leipzig, 1924. 2. Halbb. 912. s. k. II.

² Sieveking, Heinrich: Grundzüge der neueren Wirtschaftsgeschichte vom 17. Jahrhundert bis zur Gegenwart. Leipzig u. Berlin, 1923. 22. l. és Kulischer id. m. 103. l.

³ Sieghart, Rudolf: Zolltrennung und Zolleinheit. Wien, 1915. 2, 17, 18. l. és Baldauf, Anton: Beiträge zur Handels- und Zollpolitik Österreichs in der zweiten Hälfte des XVIII. Jahrhunderts, insbesondere unter Joseph II. Halle, 1898. 73. l.

örökös tartományok közt a belső vámvonal megszüntetésének kérdése állandóan foglalkoztatta a hatóságokat, itt azonban általánosan ismert okokból eredmény nem volt.⁴ A Bánság gazdasági különállását Mária Terézia szüntette meg.⁵

Ennek az általános európai folyamatnak egyik mozzanata volt a magyar-erdélyi vámhatár megszüntetése II. József korában.

Hogy József császár gazdasági fölfogását tekintve melyik nemzetgazdasági iskolához tartozott, arra vonatkozólag eltérnek a vélemények. Sajátosan eredeti egyénisége itt sem tűri meg, hogy beszorítsák valamely rendszer keretei közé. Ezért találni oly ellentétes vonásokat rendelkezéseiben, ezért tűnik föl néha érthetetlennek, hogy a gazdasági élet különböző terein annyira különböző elvek alapján látszik rendelkezni. Többnyire úgy szokták megállapítani, hogy a mezőgazdaság tekintetében a fiziokratákhoz hajlik, az ipar és kereskedelem tekintetében a merkantilista elvekhez ragaszkodik.⁶ Schünemann mutatott rá a legvilágosabban, hogy II. József eklektikus. Nem köti le magát egyik nemzetgazdasági iskolához sem. „Nagyon sokat átvett a fiziokratáktól és szabadkereskedőktől, de a leglényegesebb pontban megmarad a merkantilista politika mellett . . . A leghatározottabban küzdött minden kényszerítő politika ellen a belső ügyekben és minden a gazdaságot zavaró akadály ellen, amely a monarchia egyes országai közt fennállt. De éppen oly erélyesen sikraszállt a külföldtől való elzárkózás érdekében, más szóval ő volt az összm monarchia gazdasági autarchiája gondolatának az atyja.”⁷

Ez a rendszer éppen úgy egyéniségéből következett, mint a centralizáció és uralkodásának minden más elve.

II. Józsefnek — mint minden más fölvilágosodott uralkodónak is — szeme előtt egyetlen ideál lebegett: az állam. A legtávolabb állt e tekintetben minden liberalizmustól és individualizmustól.⁸ Szemében az egyén semmi, értéke csak annyiban van, amennyiben az állam javát szolgálja.

⁴ Wien, Haus-, Hof-, und Staatsarchiv. Staatsrat 1120/1781. (Ezentúl az államtanács irataira St. R. jelzéssel utalunk.) L. még Sieghart id. m. 12. s k. II. s. k. II. és Eckhart Ferenc: A bécsi udvar gazdasági politikája Magyarországon Mária Terézia korában. 1922. 252—269. l. Ezzel a kérdéssel különben talán egy másik értekezésben lesz alkalmam bővebben foglalkozni, melyben általában II. József magyarországi vámpolitikáját akarom tárgyalni.

⁵ Eckhart id. m. 77. l.

⁶ Baldauf id. m. 94. 108. l. és Lustkandl: Die Josephinischen Ideen und ihr Erfolg. Wien, 1881. 62. l.

⁷ Schünemann, Konrad: Die Wirtschaftspolitik Josephs II, in der Zeit seiner Mitregentschaft. (Mitteilungen des Österreichischen Instituts für Geschichtsforschung. XLVII. B. 1. H. 1933. 47. l.)

⁸ Mitrofanov, Paul: Joseph II. Seine politische u. kulturelle Tätigkeit. Wien u. Leipzig 1910. Előszó Hanns Schlitter-től, V. VI. l.

A cél a közjó, de ez a közjó nem minden egyes ember javát jelenti; csak a „legnagyobb szám” java, így valósul meg az állam érdeke. Már pedig az állam az egyetlen érték, amellyel szemben mindennek háttérbe kell szorulnia. „Senkinek sem lehet más célja, mint a legnagyobb számnak haszna és jóléte.”⁹ Az állam érdekében meg van engedve, sőt szükséges is despotizmusa, mert csak az abszolút uralkodó láthatja, mi az állam java és csak neki van hatalma, hogy meg is valósítsa.¹⁰ Mihelyt az alattvalók is beleszólnak az ügyekbe, saját partikuláris érdekeikért háttérbe szorítják a közjót. Nem lehet szó egyes rendek hatalmáról, de egyes tartományok önállóságáról sem. A cél: összbirodalom, melynek minden polgára egyenlő kötelességekkel tartozik és hogy e kötelességeket teljesíthesse, egyenlő jogokban is kell részesülniök. Így lesz az állam gazdaságilag is erős, a gazdasági erőre pedig elsősorban a birodalom hadi erejének fenntartása végett van szükség.

A program egészen racionalista, nem veszi számba a legalább éppen olyan fontos irracionális mozzanatokat. Ez okozta azután az egész rendszernek sikertelenségét.

Könnyen érthető ebből a centralisztikus felfogásból a császárnak az a törekvése, hogy mielőtt a teljes egységet sikerül megalakítania, a sok kis terület helyett legalább nagyobb egységeket hozzon létre. Ezért kívánta minden ellenzés dacára a leghatározottabban — amióta csak a gondolat felmerült — Magyarország és Erdély vámterületének az egyesítését.

Merkantilizmus és centralizáció József egyéniségével egybeolvadva az a fő mozgatóerő, mely az uralkodó részéről ezt az egyesítést kívánja. Harmadik tényező Erdély sanyarú gazdasági állapota, amit József nemcsak államérdekből akart megváltoztatni, hanem — azt gondoljuk — tagadhatatlanul nagy humánus érzéséből is. Erdélyi útjai alkalmával 1773-ban és 1783-ban személyesen is meggyőződhetett az ottani állapotokról. — A lehetőséget pedig megadta az, hogy az erdélyi-magyar vámhatár megszüntetése nem sértette az örökös tartományok mindig aggodalmasan féltett érdekeit.¹¹

Erdély gazdasági állapota a 18. század végén egyáltalán nem mondható kedvezőnek. A világgiaconktól távol, az olcsó szállításhoz szükséges víziutak nélkül nem tudott bekapcsolódni a világkereskedelembé. Általában ugyanaz a helyzet, ami Magyarország többi részeit is sújtotta, csak

⁹ Idézi Marczali Henrik: Magyarország története II. József korában, II. k. Budapest, 1888. 343. l.

¹⁰ „Joseph II. war unzweifelhaft Despot — seiner Naturanlage nach und auch Überzeugung“. Mitrofanov id. m. 11. l.

¹¹ Eckhart id. m. 262. s k. ll.

hogy itt még a nagyobb távolság miatt fokozottabb mértékben. A magyar kereskedelem egyetlen számbajövő fogyasztópiaca, Bécs, illetőleg általában az örökös tartományok ellátásában éppen e nagy távolság miatt csak csekély részt tud venni. A körülötte fekvő török tartományok, Moldva és Oláhország primitív viszonyaiknál fogva nem rendelkeztek kellő felvevőképességgel, a magas határhegységek különben is megnehezítették a forgalmat. A kedvezőtlen talaj és éghajlat, valamint a kezdetleges művelési mód miatt a termelés nem tudta eltartani a viszonylag sűrű népeiséget. Ilyen körülmények között csak erélyes iparfejlesztő politika segíthetett volna, ez azonban távol állt a bécsi kormánytól, hiszen Erdély adórendszere éppen úgy a nemesi adómentesség alapján állt, mint Magyarorszáé. Már pedig ez a nemesi adómentesség volt az egyetlen számbavehető és mindig hangoztatott érv, amivel megakadályozták, hogy Magyarországot gazdasági kedvezményekben részesítsék. Nem csoda, ha ilyen viszonyok közt Erdély kereskedelmi mérlege ekkor mindig passív, sőt e passívum 1773 óta ugrásszerűen emelkedik, elsősorban az osztrák örökös tartományokból való behozatal növekedése folytán.

Ez a passívum hívja fel az uralkodó és a hatóságok figyelmét arra, hogy itt segíteni kell, különben az ország az állandó pénzvesztés folytán nem tudja majd megfizetni az adókat.¹² Eleinte csak a kiviteli vámok csökkentéséről és a behozatali vámok emeléséről van szó, elsősorban a marhavám leszállításáról tárgyalnak, mert az erdélyi szarvasmarha-kivitteltől remélték Bécs, illetőleg az osztrák örökös tartományok olcsóbb ellátását. Tudniillik az erdélyi konkurenciának kellett volna mérsekélni a Magyarországból hajtott állatok árát is.¹³

Az erdélyi marhakivittelt az osztrák behozatali vámon kívül a következő vámok sújtották: Erdélyből való kihajtáskor 1 Frt 22 1/2 kr. Magyarországra való behozatalkor 1 Frt és Magyarországból való kivitteltkor 1 Frt 30 kr, összesen 3 Frt 52 1/2 kr. Ebből kitűnik, hogy darabonként 2 Frt 30 kr-ral nagyobb vámilleték terhelte, mint azt, amelyet Magyarországról hajtottak az osztrák örökös tartományokba. Pedig a vám csak az egyik kedvezőtlen körülmény volt.¹⁴ Növelte a költséget a nagy távolság is, ezért a távoli Erdélyben csak akkor vásárolt a kereskedő, ha máshol már nem talált alkalmas árút. Azonkívül Erdélyben a nagy népsűrűség miatt aránylag kevés hely maradt legelőnek (istállózásról és takarmány-

¹² Az erdélyi-magyar vámhatár megszüntetésének kérdése — bár eredménytelenül és más szempontokból — már a hetvenes években felmerül, de akkor elodázzák az új magyar vámtarifa elkészültéig, amire csak II. József korában kerül szó. L. Eckhart id. m. 71. s k. II.

¹³ St. R. 717/1780, 402/1781, valamint Hofkammerarchiv, Wien. Hungarn, Maut. (ezentül Hka. rövidítéssel utalunk rá) 1782. jan. 14. L. még Eckhart id. m. 36. I.

¹⁴ Hka. 1782. jan 14.

növények termeléséről akkor még szó sem lehet ott), a korán munkába fogott állatok növésben, súlyban visszamaradtak, Hogy az ausztriai fogyasztásra alkalmasak legyenek, valamint hogy a súlykülönbséget nem ismerő vám ne legyen aránytalan, először a magyarországi pusztákon hízlalásba kellett adni; ez újabb költséget és idővesztést jelentett. Ezzel szemben a magyar marhát a kereskedő a pusztákon már nagy számban és teljesen meghízalva találta, ezeket minden további nélkül behajthatta Ausztriába.¹⁵

Az erdélyi kancellária mindenképen azon van, hogy vámkönnyítést eszközöljön ki. Már II. József trónralépte előtt különféle javaslatokat tesz arra vonatkozólag, hogyan lehetne csökkenteni Erdély passívumát és mit lehetne tenni a kereskedők és iparosok érdekében. Több, minket itt kevésbé érdeklő javaslaton kívül kéri, hogy addig is, míg a magyar-tarifa évek óta húzódó ügye tető alá jut, szállítsák le a marhavámot annyira, hogy a Galiciából hajtott állatokkal konkurrálni tudjon az erdélyi. Az uralkodó utasítja, hogy tárgyaljon az udvari kamarával, milyen módon lehetne megvalósítani, hogy az erdélyi marha vámjá együttvéve ne tegyen ki többet, mint azé, amelyet Magyarországból hajtanak be az örökös tartományokba. A különbség tehát a kancellária fölterjesztésével szemben csak annyi, hogy nem a galíciai árúnak akarnak konkurrenzt, hanem a magyarnak.¹⁶

Az udvari kamara természetesen mindig a finansiális érdekeket tartja szem előtt, a kérdésből csak annyit lát, hogy itt a vámjövedék csökkenéséről van szó, ezért ellene van a tervnek. A későbbiek folyamán is látni fogjuk, hogy az udvari kamara az erdélyi-magyar vámhatár megszüntetése elé mindig akadályokat gördít. Fölterjesztésében¹⁷ kifejti, hogy több évi átlag alapján évente 12,188 darab ökröt hajtanak Erdélyből Magyarországra. Ha a magyar árúval egyenlő elbánásban akarnák részesíteni, nem fizethetne többet, mint a magyar essito (kiviteli vám), a kincstárt pedig évente 28,946 Ft. veszteség érné. Ennyit tesz ki ugyanis az erdélyi kiviteli és a magyarországi behozatali vám együttvéve. Már pedig azt a többletet, amennyivel ez több a magyar kiviteli vámnál, úgyis vissza kellene fizetni, azok után az állatok után, amelyeket csakugyan tovább hajtanak Ausztriába. Azoknak bolettáit pedig, amelyek Magyarországon kerülnek fogyasztásra, a kereskedők kölcsönös megegyezéssel beváltanák egymás közt és ugyanolyan számú magyar marháért szereznének visszatérítést. Mindazáltal az új tarifaszabályozáskor erre vonatkozólag előterjesztést fog tenni. Még határozottabban ellenzi a kamara az

¹⁵ U. o.

¹⁶ 1780. ápr. 5-én St. R. 717/1780.

¹⁷ St. R. 986/1780.

erdélyi kancellária egy másik javaslatát, hogy t. i. emeljék fel azon árúk behozatali vámját, amelyeket Erdélyben is készítenek. A kérés teljesen méltányos, hiszen a bécsi udvar vámpolitikája évtizedek óta ezt az elvet követte, de csak az osztrák tartományokkal szemben. Most is az a baj, hogy ezek az árúk, amelyekre vámemelést kérnek, legnagyobb részét az örökös tartományokból Erdélybe exportált készítmények. A vámemelés tehát ezeknek a kelendőségét csökkentené. Az egyetlen könnyítés, amit a kamara megengedhetőnek tart, csak annyi, hogy az erdélyi gyármányok kivitele semmi nehézségbe ne ütközzék. A kamara fölterjesztéséhez ebben a tekintetben az államtanácsosok is csatlakoznak.¹⁸ Így azután a királyi határozat is elodázza a dolgot, minthogy a közeljövőben ügyis tárgyalnak az új tarifáról. Máskülönben azonban meg kell jegyeznünk, hogy az államtanács általában jó indulattal kezelte az erdélyi vám ügyét, amint ez később ki fog tűnni. Nem is lehetett ez másként, mikor az államtanács tagjai a szabadkereskedelem hívei voltak, vagy középutat foglaltak el ebben a kérdésben.¹⁹

A kérdésnek újabb lökést adott 1781 februárjában az 1779. évről (1778. nov. 1.—1779. okt. 31.) elkészült és bemutatott commercialis tabella. Ebből kitűnik, hogy a pénzkirámlás Erdélyből valóban fenyegetően nagy. Mikor a behozatal és kivitel együttes pénzforgalma nem tesz ki 2 millió forintot, a passívum majdnem eléri a $\frac{3}{4}$ milliót, bár az előző évi eredménynél ez még mindig kedvezőbb. Tíz év pénzvesztését az erdélyi kancellária együttvéve $6\frac{1}{2}$ millióban állapítja meg és azt a következtetést vonja le belőle, hogy ez az ország ily nagy veszteséget soká nem bír el, tehát segíteni kell rajta. Ez a segítség pedig csak az örökös országok felől jöhet, mert Törökországgal szemben kereskedelmi szerződések biztosítják a jelenlegi vámokat és különben is ebben az irányban aránylag sokkal kedvezőbb a kereskedelmi mérleg. Az osztrák örökös tartományokból az említett tíz év alatt 4.983,782 Frt. értékű árút hoztak be, a kivitel pedig ugyanezen idő alatt nem tesz ki többet, mint 149,696 Frt.-ot. Az erdélyi kancellária most már nem vámcsökkenéseket kér, hanem gyökeresebb orvoslást: szüntessék meg a Magyarország felé fennálló kiviteli és behozatali vámokat, ebből — most már itt is ezt az

¹⁸ „da andererseits von einer Belegung der deutscherbländischen Manufacturen in Siebenbürgen keine Frage seyn kann“ Gebler államtanácsos véleménye. U. o.

¹⁹ Schünemann id. m. 34. 39, 43. l.

érvet halljuk hangoztatni — az osztrák tartományoknak is haszna lenne, mert a magyar árú versenytársat kap.²⁰

Az államtanácsosok egybehangzó véleménye alapján a resolutio felszólítja az erdélyi kancelláriát, hogy a magyar tarifa már folyó tárgyalása alkalmából terjessze elő javaslatait. A magyar vámtarifa kérdése ugyanis ekkor erősen foglalkoztatja az udvari hatóságokat. Zinzendorf Károly gróf, ekkor triesti kormányzó, a szabadkereskedelem legmeggyőződése-
sebb híve megint felveti a régóta szereplő gondolatot: nem lehetne-e meg-
teremteni a vámmentes forgalmat Magyarország és a monarchia többi
részé között? Természetesen a dologból most sem lesz semmi, megint a
szokásos, már az unalomig egyformán hangoztatott érvek a magyar ne-
messég adómentességéről, gáncsolják el. Minket most itt nem is ez érint,
hanem az, hogy ezen tárgyalások közben az erdélyi-magyar vámhatár
eltörlésére irányuló törekvés sikerrel halad előre. A pénzügyi hatóságok
megint hallani sem akarnak a kincstári jövedelem ilyen csökkenéséről. Az
államtanácsban br. Löhr azt a véleményt nyilvánítja, hogy Erdélynek
nincs oka panaszkodnia a vám fönntartása ellen, hiszen különben az
osztrák tartományok áruja Magyarországon keresztül minden vám nélkül
lépnének be Erdélybe. Br. Gebler ugyan kívánatosnak tartaná, ha a köz-
bülső vámot eltörölnék, de a kincstárt érő veszteség miatt kivihetetlennek
tartja. A vezető államminiszter, gróf Hatzfeld az, aki határozottan az er-
délyi kancellária mellett foglal állást. Szerinte ezen harmincadvonal eltör-
lése Magyarországnak és Erdélynek egyaránt hasznára lenne, anélkül,
hogy egyik a másiknak adófizető képességét csökkentené. A 40.000 fo-
rintot kitevő vámjövedéket azáltal lehetne helyettesíteni, ha ebben a két
országban a só árát mázsánként 2, vagy legfeljebb 3 krajcárral emelnék.
Ez még mindig kevésbé lenne terhes, mint a most fizetett vám.

Az uralkodó ezekről az ügyekről csak négy hónap múlva, 1781. szept. 8-án dönt, miután belgiumi útjáról visszatért. József császár már ekkor állást foglal a magyar-erdélyi vámhatár megszüntetése mellett, nem áldozza fel eleve kisszerű finánciális érdekeknek, hanem a kincstár kártalanítását szem előtt tartva, mindig sürgeti a kérdés kedvező elintézését. Nem rajta múltott, hogy még teljes három év kellett ahhoz, hogy ez bekövetkezzék. Határozatában kimondja, hogy az Erdély és Ma-

²⁰ St. R. 402/1781. Erdély külkereskedelmére vonatkozólag négy évből állottak rendelkezésünkre adatok (St. R. 402/1781, 602/1782, 875/1783, 1117/1784):

Év	Behozatal idegen országokból	Összes behozatal	Összes kivitel	Passzívum
1778/79	639,160	1.368,219	619,605	748,614
1779/80	655,186	1.358,375	652,051	707,323
1780/81	738,275	1.631,940	791,869	840,071
1781/82	?	1.347,706	600,447	747,259

gyarország közti vám megszüntetése mindkét országnak javára válnék és itt nem jönnek számba azok a tekintetek, amelyek nem engedik meg a szabad forgalmat a Lajtán inneni és túli részek közt. Csak módot kell találni arra, hogy a kincstár is valahogyan kárpótolva legyen.²¹

Közben az erdélyi kancellária is elkészült javaslatával: hogyan lehetne a nagy pénzkiáramlást megakadályozni, a pénzforgalmat növelni és föllendíteni az ipart az országban. Javaslatai a következők: 1. növeljék az országban levő katonaság számát, 2. Az Erdélyben állomásozó katonaság ruházatát és lovait is ott szerezzék be. 3. Javítsák a határon a vesztegzár-berendezést, hogy legalább akkor, amikor a szomszédos területeken kedvezőek az egészségügyi viszonyok, szabad legyen a forgalom a határos török tartományokkal. 4. Amint már régebben is javasolta, küldjenek konzult Moldvába és Oláhországba. 5. A legfontosabb azonban, hogy szüntessék meg a harmincadfizetést Magyarország és Erdély közt. 6. Javítani kell az országban az ipart és kereskedelmet, fejleszteni a szarvasmarha-, ló- és juhtenyésztést, a textil-, üveg-, vas-, bőr- és szőrmeárúk készítését, szabályozni kell a céheket és bennük bizonyos korlátozásokat megszüntetni.

A javaslatok közül az elsőt elveti az uralkodó, a másodikat Hatzfeld tanácsára éri hasonló sors.²² A konzul küldésre vonatkozólag Kautitz herceg véleményét kéri ki. Az államkancellár szerint legjobb lesz ezzel addig várni, amíg Oroszország be nem fejezi ilyen irányú tárgyalásait, akkor könnyebb lesz kieszközölni ugyanezt a monarchia számára is. A vám kérdésében ismerjük már az uralkodó állásfoglalását. A többi pontban az államtanácsosok csatlakoznak a kancellária fölterjesztéséhez, de a resolutio nem emlékszik meg róluk, eredménye, nem tudjuk, mennyiben volt.²³

²¹ St. R. 1120/1781. Nemcsak az udvari kamara, hanem a többi pénzügyi hatóság is, a magyar kamara és az erdélyi kincstartóság is fenn akarja tartani a vámokat, mert megszüntetni ugyan könnyű, de szükségesetén nehéz lenne újra visszaállítani elégedetlenség nélkül, különben is félnek a jövedék csökkenése miatt. Hka. 1782. febr. 2.

²² St. R. 1436/1781. Hatzfeld szerint a kincstár bizonyosan Erdélyben vásárolná a katonaság számára a felszerelést, ha ennek ára nem mulná fölül az ausztriai ár és a szállítási költségek együttes összegét. Így azonban nem lehet szó róla. „Az államra nézve különben is teljesen mindegy, hogy a pénzt ezekre a szükségletekre a monarchia egyik vagy másik részében költik-e el”.

²³ U. o. Hatzfeld megjegyzi, hogy az erdélyi kivitel főként 1773 óta csökkent, azok az árúk azonban, melyeknek kivitele 1773 óta hanyatlott, legtöbbször külföldi termékek, amelyeket az erdélyiek Törökország felé adtak el. A keresletnek a háború volt az oka, az ok megszüntével az okozat is elmúlt. — Hatzfeldnek itt nincs teljesen igaza. Erdélynek Törökországgal folytatott kereskedelmére ugyan nem álltak rendelkezésünkre adatok, azonban a magyar kereskedelemre igen. (L. Eckhart id. m. 333. és 341. l.) Ezekből kitűnik, hogy 1767—72 közt a következőképpen alakul a mérleg: kivitel Magyarországra évi

Az erdélyi kancellária — bizonyosan ismerve az ügyek hosszadalmas elintézését — nem akar várni addig, míg az új magyar tarifa elkészül, hanem addig is legalább a marhakivitel megkönnyítését szorgalmazza. 1781 nov. 7-én kelt előterjesztésében²⁴ megint azt a kérdést feszegeti, mi az oka a marhakivitel csekély voltának és hogyan lehetne előmozdítani az osztrák tartományok felé. Azon, hogy Erdély távol fekszik és hogy kevés a legelő, nem lehet változtatni, írja, mert ezek természeti akadályok. Lehet azonban változtatni a harmadik akadályon, ez pedig nem más, mint a közbülső vám Magyarország felé. Ha nem is szüntetik meg egészen, legalább csökkentsek úgy, amint már a múlt évben a királyi határozat kívánta. Az udvari kamara megint az ügy elhalasztását kívánja; várják meg, míg a magyar tarifa-ügy dülöngészre jut. Különbösen is a kedvezmény tulajdonképpen nem is az erdélyieket érné, mert nagyrészt moldvai és oláhországi marhát továbbítanak csak. Gebler most már teljesen a kamara ellen foglal állást. Kijelenti, hogy az osztrák örökös tartományokban hat évvel ezelőtt megszűntek a közbülső vámok, pedig a kamara ezt is ellenezte. Hibáztatja az ügyek szokásos lassú intézését. A resolutio — ebben az esetben nem az államtanácsosok ajánlotta, hanem József saját fogalmazása — világosan fejezi ki az uralkodó megmásíthatatlan felfogását ebben a kérdésben: „Minthogy el vagyok határozva arra, hogy rögtön megszüntessem a marhavámot Erdély és Magyarország közt és Erdély nagyon rászorul erre a segítségre, az udvari kamara vagy siessen az egész magyar tarifaüggyel, hogy ezt is egyúttal el lehessen intézni, vagy egyelőre azonnal meg kell szüntetni ezt a vámot, mert Erdély a kereskedelemben szükségszerűen segítségre szorul és a marhabehozatal megkönnyítése Magyarországra és azon keresztül a mi többi örökös országunkra csak minden tekintetben előnyös lehet.“²⁵

átlag 679,090 Ft, behozatal 234,574 Ft, aktívum 444,516 Ft. 1773—1779/80 évi átlag: kivitel 555,732 Ft, behozatal 344,127, az évi nyereség alig a fele az előző periódusénak, mindössze 211,605 Ft. Tehát Erdélynek Magyarországgal szemben fennálló kereskedelmi mérlege tetemesen megromlott 1773 óta. Még feltűnőbb ez a Magyarországon keresztül folytatott tranzitó kereskedelemben. 1767—72 évi átlag-kivitel Magyarországon keresztül 54,740 Ft, behozatal 546,043 Ft, különbözet 491,303 Ft. 1773—1779/80 közt kiviteli tranzitó évente 30,220 Ft, behozatali 872,495 Ft, veszteség 842,275 Ft. Ha már most — azt hisszük meglehetősen joggal — feltesszük, hogy a tranzitó árúk legnagyobb részben az osztrák örökös tartományokból jöttek és magában Erdélyben kerültek fogyasztásra, megállapíthatjuk, hogy a kereskedelmi mérleg nemcsak Magyarország és Törökország irányában romlott, hanem összehasonlíthatatlanul nagyobb mértékben Ausztriával szemben is, mert a tranzitó behozatal éppen akkor nő meg erősen, mikor Hatzfeld szerint ezeknek értékesítési lehetősége Törökország felé csökken.

²⁴ St. R. 2735/1781.

²⁵ St. R. 2823/1781. „Da Ich entschlossen bin diese Viehzölle zwischen Siebenbürgen und Hungarn alsogleich aufzuheben, und Siebenbürgen diese Hülfe nothwendig

Az udvari kamara semmi új érvet nem tud felhozni álláspontja támogatására, megint csak azt hajtogatja, hogy a kincstárt 30,000 Frt. vesztesség érné, anélkül hogy Erdélyen segitenének ezáltal, hiszen főleg törökországi állatokkal kereskedik, nem saját tenyésztésűekkel. Az államtanácsban Gebler azt látja a fölterjesztésből, hogy az új magyar tarifa kidolgozására még nagyon kevés történt, ezért ismét meg kell parancsolni a kamarának, hogy siessen. A 30,000 Frt-ot pótolni lehetne, ha fölemelnék Erdély határán Moldva és Oláhország felé a szarvasmarha behozatali vámját. Ki kell számítani, mennyit tesz ez, azután, ha még mindig marad némi vesztesség, ez az áldozat könnyen megtérül az államnak ezáltal, hogy az erdélyi adózó könnyebb megélhetéshez jut. Lőhr teljes mértékben csatlakozik ehhez a véleményhez. Br. Kresel is azt tartja, hogy Erdély állapota miatt ezeket a vámokat rögtön meg kell szüntetni.

Hatzfeldet, úgy látszik, a kamarának részben sikerült meggyőznie. Most már ő is hangoztatja, hogy Törökországból több marhát hoznak Erdélybe, mint amennyit ez utóbbiból Magyarországra, tehát a vámmegszüntetés sokkal többet használna a törökországi állattenyésztésnek, mint az erdélyinek, ennek az országnak csak a közvetítő kereskedelem haszna jutna. „De minthogy Ő Felsége már elhatározta ezt, csak azon fordul meg a dolog, milyen eszközzel lehetne pótolni a kincstár vesztességét, amely az országot legkevésbé terhelné.” Amit a kamara ajánlott, hogy a török határvámot emeljék fel, kártalanítaná ugyan a kincstárt, de akkor nem használna az egész az erdélyi közvetítő kereskedelemnek, mert a kereskedő számára egészen mindegy, hogy egy Törökországból behozott ökörért a magyar határon fizet-e 1 Frt. 22 1/2 kr. kiviteli és 1 Frt. behozatali vámot, vagy pedig a török határon egy összegben 2 Frt. 22 1/2 krajcárral többet mint eddig. Ezzel ugyan azt lehet szembe vetni, hogy az utóbbi esetben ez a teher nem sújtja a belföldi tenyésztést, de minthogy ez nem egyszer a belföldi fogyasztásra se elég, elesik az egész érv. Különben is a török árú vámjának emelése sok akadályba ütközik. Emeljék fel inkább a sóarat. Kaunitz államkancellár, akitől szintén véleményt kértek, teljes mértékben helyesli Hatzfeld felfogását. Az uralkodó mégis arra szólítja fel az udvari kamarát, a magyar és az erdélyi kancelláriát, tárgyalják meg, nem lenne-e mégis alkalmasabb a török behozatali vám fölemelése.²⁶

bedarf, so wird die Hofkammer entweder das ganze Hungarische Tarifwesen also beschleunigen, dass es zugleich beschlossen werden könne, oder einstweilen diese Aufhebung alsogleich veranlassen, weil Siebenbürgen eine nothwendige Aushilfe in Commerciali braucht, und die Erleichterung der Einfuhr der Viehe in Hungarn, und durch dieses in Unsere übrige Erblande nicht anders als in allem Anbetracht vortheilhaft seyn kann“.

²⁶ St. R. 17/1782. Végeredményben nem tudjuk, mi módon történt a kincstár kártalanítása.

Az 1779/80-ik évi kommerciáltabellákat 1782 febr. 6-án terjeszti fel az erdélyi kancellária, megjegyzéseivel kísérvé.²⁷ A mérleg természetesen most is passív. A kancellária szerint az idegen áruk behozatala kevésbé káros az országra, mint az örökös tartományokból való behozatal, mert azok olyan cikkek, amelyeket vagy tovább visznek, vagy magában az országban feldolgoznak. Nem így az örökös tartományiakat. Megint ugyanazon módon kíván segíteni, mint amint már régebbi fölterjesztéseiből ismerjük. Gebler kétségbe vonja a mérleg megbízhatóságát. Mert ha oly hosszú idő óta ilyen passivum lenne állandóan, már semmi pénz nem lenne Erdélyben. De egyrészt az ilyen táblázatok nagyon megbízhatatlanok, másrészt az ércbányászat, különösen a nemesérceké nemcsak sok pénzt hoz forgalomba, hanem magát a pénzmennyiséget is jelentősen növeli. Az pedig nagyon szerencsés körülmény, hogy ha valamiben a monarchia egyik része behozatalra szorul, azért az áruért a pénz nem külföldre, hanem egy másik örökös tartományba folyik. Kresel örömmel állapítja meg, hogy, ha ugyan lehet valamit építeni ezekre a tabellákra, a passivum az előző évhez képest nem emelkedett, sőt inkább csökkent.²⁸ Hatzfeld csak látszólagosnak tartja az osztrák tartományok nyereségét Erdellyel szemben, mert az a félmillió forint, ami Magyarországból kerül Erdélybe marha fejében, nagyrészt osztrák pénz, amit Magyarország csak közvetít. Ezzel szemben Törökország felé több mint 160,000 Frt megy ki borért, feldolgozott bőrért stb. Kívánatos lenne tehát ebben az országban a bőrgyártás fejlesztése.

A resolutio is elismeri, hogy fontos az erdélyi gyárak fölsegítése és bizonyos török áruk behozatalának eltiltása.

Március 26-án koncertációra (közös tanácskozás) ül össze a magyar és az erdélyi kancellária a pénzügyi kormányzásokkal, hogy megállapítsa, melyik időpont lenne a legalkalmasabb a marhavám megszüntetésére.²⁹ Egyhangúan május 1-ét tartják a legjobbnak, mert ekkor kezdődik nagyobb mértékben a marhahajtás a magyar pusztákra hízalás céljából. Gebler nagyon közelinek tartja a terminust ahhoz, hogy minden vámhivatalt értesíteni lehessen, de az uralkodó már nem akarja tovább halogatni a dolgot és a hatóságok közös javaslatát fogadja el pontról pontra, a terminus kérdésében is és minden másban. Ezen az alapon öt nyelven teszik köztudomásúvá az új rendet: magyarul, latin, német, oláh és illir nyelven.³⁰ 1782 május elsejétől kezdve tehát az Erdélyből Magyarországra

²⁷ St. R. 602/1782.

²⁸ U. o. „Wenn auch auf alle diese Tabellen und Bilanzen etwas zu bauen wäre.“

²⁹ St. R. 814/1782, 958/1782.

³⁰ Hka. 1782. ápr. 18. A magyar nyelvű publikáció szövege ;

„Tudósítás“. „Ő Felsége Tsászárs, és Apostoli Király, a Marha kereskedésnek elő-

hajtott szarvasmarha vámmentesen léphette át a határt, oly hosszú ideig tartó huzavona után végre megtörtént az első lépés Erdély és Magyarország vámterületének az egyesítéséhez.

Most már csak egy lépéssel kellett tovább menni, hogy a vámvoalat teljesen megszüntessék. Egyelőre megint majd egy évig nem halunk semmit az ügy további haladásáról, míg 1783 elején a most már egyesített magyar-erdélyi kancellária be nem terjeszti a merkantil tabellát

menetelére nézve örökös Magyar, és Erdély Országában ugyan ezen két Tartományoknak nagyobb össze kaptalsását kívánván, az említett kereskedésben eddig való Marha-Vám, és Harmintzad eránt, a' következendő, és ugyan már ez idén jövő Pünköst Havának első napjától fogva kezdődő Rendtartást kegyelmessen meg parantsolni méltóztatott : és ugyan

1. Minden eddig szokásban volt marhátúl szolló Tarifák, kiváltképpen pedig az, a' melly azoknak idegen országba való kihajtása alkalmatosságával rendeltetett, egészen meg szűnnyen.

2. Mi pedig azon Marhát illeti, a' melly vagy Lengyel Országból a' fönt említett Tartományokba bé, vagy azokbul oda ki hajtatik, az eránt a' Lengyel Országgal lett Tractatus által el végezödött, és 1776 Esztendőben ki-hirdetett Tariffa meg-maradgyon.

3. Az említett Magyar, és Erdély Országok között fizetendő Harmintzad nélkül megengedtetik ugyan akár melly némű Marhákat szabadon ki, és bé-hajtani, mindazonáltal ugy, hogy további rendelésig mind azok, a' mellyek a' Marhakereskedést üzni kíványák (ez akár Tseréléssel, akár más egyéb moddal történék meg) kötelessek legyenek, magokat a' Harmintzadoknál, valamint eddig szokásban vala, meg-jelenteni, és ottan szabad Pollétákat kérni, a' mellyek-is minden Tzédula-PéNZ, vagy váltság, és Erdélyben eddig ökör Passus-péNZ neve alatt szokásban volt adó nélkül ki adattanak. Ellenben

4. A' Marhátúl adando Harmintzad Magyar Országnak, és Erdélynek mind az belső örökös, mind pedig külső Tartományokkal ütköző határin jövendőben az ide helyezettett Tarifa szerént fizetlessék."

	B e h a j t á s					
	Külső Országokbul		A belső örökös Tartományokbul		Kihajtás	
	F	d	F	d	F	d
Ökör, Bika és harmadfű Tinónak Darabjátul.....	2	—	—	75	1	50
Tehén, és két esztendő's Üszötül 's Borjúktul.....	1	—	—	37 ^{1/2}	—	75
Borjúktul, a' mellyek egy esztendő alatt vannak.....	—	50	—	25	—	15
Bak, Ürü, vagy Kos, Ketske, és Júhtul.....	—	12	—	6	—	9
Bárány, és Gidátul.....	—	8	—	5	—	5
Sörtés, a' melly 100, vagy több fontokig való.....	—	60	—	40	—	50
Közép szerű Sörtés 60 fontos 99 fontig.....	—	40	—	20	—	30
Südö 20 fontos 59 fontig.....	—	20	—	10	—	15
Nagy, és Kis-Malatztúl.....	—	5	—	2 ^{1/2}	—	2 ^{1/2}
Ló, és Öszvértül, az arrához képest minden forinttol.....	—	10	—	1	—	1
Havasi Szamárnak Darabjátul.....	—	50	—	10	—	50

Ebből a táblázatból az is kiténik, hogy a „marhavám” megszüntetése nemcsak a szarvasmarhára vonatkozott, hanem minden fajta állatra, amelyet Erdélyből Magyarországra hajtottak, az utóbbiak azonban mennyiség és érték tekintetében messze elmaradtak a szarvasmarhakiviteltől.

az 1781-ik évről (1780 nov. 1. — 1781 okt. 31).⁸¹ Ebből kitűnik, hogy a passívum megint csak emelkedett, még pedig igen nagy mértékben. Legfőbb segítségnek az egyesített kancellária is a magyar-erdélyi harmincadvonal megszüntetését tartja. Annál is inkább fontos a segítség, mert öt év adóhátraléka már 1,246,563 Frt-ra rúg. Tudja jól, hogy az egyetlen valódi segítő eszköz az lenne, ha a behozatalban állítanának fel akadályokat és tilalmakat. De minthogy ezek az árúk osztrák örökostartományi gyártmányok, csak azt kívánja — szintén találkoztunk már régebben ezzel a gondolattal — hogy a haditanács az erdélyi katonaság számára a felszerelést is ebben az országban vásárolja. Természetesen ez eleinte drágább lenne, mint máshol, de csak az első időben és ezáltal egy egész ország javáról gondoskodnak. Maga a kincstár is végeredményben csak nyer ezáltal, mert a jövőben az adó jobban fog befolyjni.

Az államtanácsban először br. Reischach, volt erdélyi kancellár mond véleményt.⁸² Javaslatán meglátszik, hogy nem feledkezett meg arról az országról, melynek legfőbb tisztviselője volt. Hiszen az ő hivataloskodása idejében veti fel és szorgalmazza az erdélyi kancellária Erdély megsegítését, főként a vámvonal megszüntetése által. Hogy azonban ezekben tulajdonképpen mennyi személyes érdeme volt, sajnos, nem állt módunkban kideríteni. Reischach helyesli, hogy a katonai bevásárlásokat Erdélyben végezzék az ottani katonaság számára. Minthogy az árak egyelőre magasabbak lennének, csak a legfelsőbb elhatározástól függ, „hogy egy ország javára, hol a pénzforgalom évről-évre csökken, meghozzák-e ezt az áldozatot.”

Br. Martini nem tartja ugyan valószínűnek, hogy a kereskedelmi mérleg vesztesége egy év alatt a pénzforgalom egyharmadát tegye ki, mégis tárgyalni kell a haditanáccsal a katonai beszerzések ügyében és meg kell állapítani, mely török árúk behozatalát lehet tiltani.

Hatzfeld nem ilyen engedékeny. Kijelenti, hogy a behozott árúk közt 600,000 Frt értékűek azok, melyek nélkülözhetetlenek és termelésük a jövőben is majdnem lehetetlen Erdélyben (kávé, cukor, olaj, gabona). Bár a kereskedelmi passívum 800,000 Frt, de ez nem jelenti egyúttal a pénzmennyiség csökkenését is, mert az országból kivitt sóért és az aranytermelésért ismét sok pénz jön be és ez pótolja a pénzvesztést. Mégis elismeri a segítség szükségét, de nem ajánl behozatali tilalmakat, mert ezek a többi örökös országokat károsítanák, ezekre pedig éppen annyira tekintettel kell lenni, mint Erdélyre. Hasonlóképpen nem jöhetnek számba

⁸¹ St. R. 875/1783.

⁸² Reischach, Martini 1782. máj. 27-én léptek az államtanácsba, mikor Gebler és Löhr eltávoztak. Kresel néhány hét múlva, jun. 15-én követte őket. L. Hock id. m. 103. 104. 1.

a katonaság bevásárlásai se, mert az államra nézve nem lenne hasznos ezeket az árúkat drágán vásárolni itt, mert amennyit nyer ez az ország, annyit veszít a másik. Előnyöket csak a már munkában levő általános vámátszervezés adhat. Az uralkodó sokkal mélyebbreható reformokra gondol, a robot megszüntetésére, az ipar föllendítésére stb.

1783 decemberében legfelsőbb útasításra a magyar-erdélyi kancellária kimutatást közöl arról, mennyit jövedelmeznek a Magyarország és Erdély közt fennálló harmincadhivatalok. A kimutatás valamelyik régebbi évből való (talán 1778-ból), most csak újra ugyanazt közli. Eszerint a magyar kamara és az erdélyi kincstartóság egy év alatt együttvéve 73,398 Frt-ot vett be, kiadás volt 9323 Frt, tisztajövedelem 64,075. Csakhogy időközben a marhavámot megszüntették, ami egymaga 37,759 Frt-ot jövedelmezett, a tisztviselők kárpótlására pedig 1850 Frt-ot irányoztak elő az ugyancsak megszüntetett „cédulapénz” fejében, amely eddig az ő jövedelmükre szolgált. Végeredményben tehát nem lehet több tiszta nyereséget számítani, mint 24,466 Frt-ot.⁸³

Ezt a kimutatást megküldik az udvari számvevőszék elnökének, Zinzendorfnak, aki természetesen nem tesz ellenvetést a vámeletörléssel szemben, hiszen ez is egy lépés a szabadkereskedelem megvalósítása felé, amelytől szerinte egyedül lehet várni a jólétet. A magyar kancellária az 1784 febr. 10-én kelt resolútióban fölszólítást kap a vámvonal azonnali megszüntetésére, csak a módzatok tekintetében kell még tárgyalni a számvevőszékkel.⁸⁴ Ez is megtörténik. Terminusul november 1-ben állapodnak meg. Ugyanakkor lép életbe az új magyar vámtarifa is, helyesebben ettől kezdve Magyarországon is az osztrák örökös tartományok tarifája érvényes. Az erdélyi harmincadhivatalok első fokon a kincstartóság és a nagyszebeni könyvvezetőség hatásköre alatt maradnak, a felülvizsgálat azonban a magyar kamarai könyvvezetőséget illeti meg.⁸⁵

Ezzel jut dűlőre az immár négy év óta vajudó kérdés, annyi sürgetés és tárgyalás ellenére csak a magyar tarifa általános szabályozásával egyidőben.

⁸³ St. R. 3804/1783, 4529/1783.

⁸⁴ St. R. 274/1784. „Stationes tricesimales intermediae, Transilvaniam nempe et inter Hungariam existentes ex nunc abrogandae sunt ratione Executionis autem Cancellaria opportuna cum Camera Rationum aulica concertabit.”

⁸⁵ St. R. 2222/1784. „Die Aufhebung der zwischen Hungarn und Siebenbürgen bestehenden Zwischen Mäute ist auf den von der Rechenkammer und Kanzley an Handen gegebene Art alsogleich einzuleiten, damit dieser Gegenstand bis 1. Nov. L. J. richtig und vollkommen zustande gebracht, bis dahin alle zwischen Mäute aufgehoben und solcher gestalt der Handel zwischen diesen beyden Landen von aller Mautgabe freygestellt seyn mögen”.

Még röviden csak arra szeretnénk rámutatni, mi lett a sorsa ennek a Magyarország és Erdély egyesítése szempontjából oly fontos kérdésnek II. József halála után. Tudjuk milyen harcok folytak az 1790 dec. 12-re⁸⁶ összehívott erdélyi országgyűlésen az unió kérdéséről, sajnos eredmény nélkül; a következő év március 3-án leteszi az esküt az új erdélyi kancellár.⁸⁷ Kedvezőbb elintézetést nyer azonban az erdélyi rendek másik kérése, hogy a vámterület egységét tartsák fenn és ne állítsák helyre a már megszüntetett harmincadvonalat. Az uralkodó döntése úgy szól, hogy minden maradjon a mai állapotban, míg másként nem intézkedik.⁸⁸ Ez az intézkedés azonban — úgy látszik — sohasem következett be. Schwartner másfél évtized múlva már, mint régen meglevő állapotról ír, sőt úgy tudja, hogy Magyarország és Erdély közt a vámvonal még Mária Terézia uralkodásának a vége felé szűnt meg.⁸⁹

Csapody Csaba.

OSZK

Nemzeti Széchényi Könyvtár

⁸⁶ Szilágyi Sándor: Erdélyország története. Pest, 1866. II. k 511. l.

⁸⁷ Ziegler, Ferdinand: Die politische Reformbewegung in Siebenbürgen in der Zeit Joseph's II. und Leopold's II. Wien, 1881. 273. l.

⁸⁸ St. R. 1548/1791. „Quoad Sublatas per divum Josephum II. inter Hungariam et Transilvaniam Tricessimales stationes, usque ad ulteriorem meam Resolutionem res in statu praesenti reliquenda est“.

⁸⁹ Schwartner, Martin: Statistik des Königreichs Ungarn, Ofen, 1809. I. k. 417. l. Skerlecz is azt írja 1793 elején, hogy „mivel pedig Magyarország és Erdély közt nincsen harmincadvám, kereskedelmi szempontból Moldva és Oláhország is határolják.“ L. Skerlecz Miklós báró művei, ford. Berényi Pál. Magyar Közgazdasági Könyvtár. XV. Budapest, 1914. 133. l.